

„Tehát a háborúban a győzelem az, ami fontos,
nem pedig az, hogy sokáig bírjuk. Így a hadvezér,
aki tudja, mi a háború, irányítója lesz a nép sorsának,
és ura az ország s a családok biztonságának.”¹

Szun Ce

Murinkó Attila – Tóth Barnabás

A Magyar Honvédség hadműveleti követelményeinek meghatározása napjaink kihívásai tükrében

DOI 10.17047/HADTUD.2017.27.3–4.130

A cikk alapját Korom Ferenc vezérőrnagy 2017. május 9-én A hadviselés generációi – Generációváltás a hadviselésben és ezek hatásai, kihívásai a Magyar Honvédségre című tudományos konferencián megtartott előadása képezi. A vizsgálat középpontjában korunk sajátos hadviselése, és azok a kihívások jelennek meg, amelyek tükrében kell megfogalmazni a hadműveleti követelményeket és fejleszteni a képességeket. A Magyar Honvédség folyamatos változások, illetve fejlesztés mentén halad annak érdekében, hogy képes legyen a XXI. század követelményeinek megfelelni.

Terrorizmus, aszimmetrikus hadviselés, aszimmetrikus konfliktus, hibrid hadviselés, műveletek a kibertérben, a modern hadviselés generációi, 4. generációs hadviselés, illegális migráció és ebből eredő válság – naponta halljuk ezeket a kifejezéseket, vagy olvasunk róluk. Ha a például a Google kereső programban megnézzük, hogy az érdeklődők milyen mértékben foglalkoznak ezekkel, illetve a világhálón mekkora az erre vonatkozó ismeretigény, akkor a *terrorizmus* szóra keresve közel 585 000 találatot kapunk 0,69 másodperc alatt. A *hibrid hadviselés* esetében az érték jóval alacsonyabb, de még mindig figyelemre méltó: közel 30 000 találat. Az *aszimmetrikus hadviselés* esetében már némi csökkenés látható a 21 200 körüli találattal, míg a *hadviselés generációit* majd 6000 találat tartalmazza, ugyanakkor a *hadviselés negyedik generációja* ennek közel a fele. A *kiberháború* – jellegénél fogva – átfogóbb érdeklődéssel van jelen, amit a 93 000 találat is jellemez. E rövid példázat is kellően szemlélteti, hogy korunk hadtudományának vizsgálati középpontját a terrorizmus jelenti, abból eredeztethetők a további kutatási területek.

A Honvéd Vezérkar Hadműveleti Csoportfőnökségén végrehajtott szolgálati feladatok során munkánk végzését alapvetően törvények, jogszabályok és különböző intézkedések, parancsnok határolják be, ezeknek megfelelően végezzük naponta

1 Szun Ce: A hadviselés törvényei. <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm>

teendőinket. A fentebb felsorolt fogalmak és tartalmuk természetesen számunkra sem ismeretlenek. A jelen írás azzal a céllal készült, hogy a Magyar Honvédség stratégiai alkalmazásának tervezésével foglalkozó szakemberek szemszögéből is bemutassuk a címben jelzett kérdéskört.

A negyedik generációs hadviselés problémái

A hadtudomány mai álláspontja szerint a modern hadviselés generációinak sora a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai békével, a „*muskéta és a vonalharcászat korszakával*” kezdődött.² Ekkortól vált a *háború* államok között, állami erőforrásokkal, valamint az állam szolgálatában szervezett fegyveres erőkkel vívott küzdelemmé.

A korszak hadviselésére jellemző a harchoz vonalakban, oszlopokban és négy- szögekben felvonuló katonák, a fegyveres küzdelemre felkészített emberek gyakran százezres tömege. A csata, vagy az ütközet elsődleges célja akkortájt jellemzően nem az ellenség megsemmisítése, hanem olyan előny kivívása, ami által az ellenség számára már túl kockázatos lenne folytatni a további harcot, ellenállást.

A *modern hadviselés második generációját* a 19. század második felétől értelmezzük.³ Ebben az időszakban zajlott az egyfelől orosz birodalom, másfelől az angol–török–olasz–francia szövetséges erők közötti krími háború (1853–1856), az amerikai polgárháború (1861–1865), valamint a német és az olasz egységet megteremtő háborúk. A második generációs hadviselés kritikus állomása és egyben annak lezáró esemény-sorozata az első világháború. A korszak hadviselésének sajátosságait leíró elhíresült mondás szerint „*a tűzéréség legyőz, a gyalogság elfoglal.*” A hadszíntereken alkalmazott vonalas harcászatban (hadrendben) alapvetően a tűz és a mozgás volt a jellemző.⁴

A manőverek előtérbe kerülésével kezdődött meg a *modern hadviselés harmadik generációja*. Az ellenség teljes megsemmisítése helyett a cél az ellenség vezetésének, egységének megsemmisítése. Ekkorra a harc folyamatosan elveszíti lineáris jellegét. A harmadik generációs hadviselés közel fél évszázados időszakának lezárását az arab–izraeli háborúk (1967, 1973) jelentik.

Fontos megállapítás, hogy a modern hadviselés egyes generációi között akár több évtizedes átfedések is lehetnek.⁵

1989 októberében jelent meg *A háború változó arca: A negyedik generáció felé* című írás, amit az amerikai tengerészgyalogság lapja, a Marine Corps Gazette közölt. A szerzők között a veterán katonai elemző, a modern hadviselés negyedik generációjának meghatározó személyisége, William S. Lind is szerepelt. A cikk éles fordulatot jelzett a közeljövő hadviselésében, ami viszonylag kevés reakciót váltott ki.

2 Somkuti Bálint: A negyedik generációs hadviselés – az érdekvényesítés új lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, p. 42.

3 Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – A negyedik generáció. Hadtudományi Szemle, Budapest, 2009/02. p. 11.

4 The Changing Face of War: into the Fourth Generation. Marine Corps Gazette, October 1989, p. 23. „*Tactics were based on fire and movement, and they remained essentially linear.*”

5 Ronkovic József: A 21. század hadviselésének néhány főbb jellemzője. Hadtudomány, 2009/1–2. p. 60.

A kilencvenes évek elején megtört a jég: az 1992–93-as szómáliai ENSZ-beavatkozás, valamint a jugoszláviai polgárháború nyomán újra előtérbe került az aszimmetrikus konfliktusok vizsgálatának, értelmezésének igénye. Közel egy évtizeddel később az al-Káida terrorszervezetnek az Egyesült Államok ellen 2001. szeptember 11-ei összehangolt öngyilkos merényletsorozata, majd az afganisztáni műveletek tovább igazolták az addigra már széles körben terjedő és elismert új elmélet valóság-alapját.

A 2004 elejére kibontakozó iraki felkelés-sorozat nyomán megindult egy kutatás, aminek céljai között fogalmazták meg, hogy világítson rá a megszálló erők veszteségeinek okaira. Ekkor már egyértelműen került előtérbe a *negyedik generációs hadviselés* elmélete, mely alkalmas volt arra, hogy magyarázattal szolgáljon a felvetett kérdésekre. Hammes, tengerészgyalogos ezredes 2004-ben megjelent *A parittya és a kő. Hadviselés a 21. században* című, gyorsan népszerű lett könyve⁶ kiegészítette és összegezte a körvonalazódó elmélet addigi felismeréseit.

A modern hadviselés egymást követő generációinak sorába illeszkedő negyedik generációs hadviselés elmélete – a számos támadás ellenére is – egyre szélesebb körben elterjedt és napjaink fiatal kutatói között is népszerű téma. Erre enged következtetni például, a legutóbbi 33. Országos Tudományos Diákkori Konferencia, ahol a Had- és Rendészettudományi szekció, katonai műveletek tagozatában több pályázó foglalkozott ezzel a kérdéssel.

Clausewitz, tanulmányozva a háborúk tapasztalatait, levonta azokat a következtetéseket, melyek évszázadokon át meghatározták a háborúk megvívásának szabályait. Az általa megfogalmazott állam–katoná–polgár kapcsolatának hármasa sokáig meghatározó hatást gyakorolt a nyugati katonai gondolkodásra. Ezt a hagyományos nézetet rombolta le a 2001. szeptember 11-ei támadás, amikor is az Al-Káida olyan pusztítást zúdított New Yorkra, melyre eddig csak államok voltak képesek. Történetek ugyan hasonló aszimmetrikus támadások már korábban is (például a USS Cole anyahajó, vagy az amerikai tengerészgyalogosok elleni bejrúti öngyilkos akciók), de ezek célpontjai mindig katonai szervezetek voltak, ráadásul külföldön.

Az ikertornyok elleni támadás, illetve a későbbi londoni és madridi robbantások azért is jelentenek új korszakot, mert az adott ország fővárosára, vagy nemzeti szimbólumaira mérték csapást. A korszak hadakozásának, konfliktusának új jellegzetességévé vált, hogy a védett, biztonságosnak tartott katonai célpontok helyett védtelen és felkészületlen civil célpontokra helyeződik át a támadások súlypontja.

Egyes kutatók véleménye szerint a negyedik generációs hadviselés talán legnagyobb újdonsága, hogy nem állami szervezetek lépnek fel hadviselőként, kihasználva a globalizáció nyújtotta lehetőségeket. A terrorszervezetek többnyire olyan helyeken támadják a sérülékeny, védtelen és felkészületlen civil társadalmat, ahol egyidejűleg sokan vannak és minimális az esélye a menekülésnek. A nyilvánvaló szándék az elrettentés, a káosz és zűrzavar keltése. Kiss Álmos Péter szerint „Az állam fokozatosan elveszíti hadviselési monopóliumát. Nem állami szereplők (etnikai és vallási

6 Hammes, Thomas X.: *The Sling and The Stone: On Warfare in the 21st Century Zenith Press*, 2004. ISBN 0-7603-2059-4.

csoporthoz, politikai mozgalmak, bűnszervezetek) jelentős pusztító erőre tesznek szert, amelyet készek más nem állami szereplők, a központi hatalom továbbá más államok ellen alkalmazni. A harc domináns formája a felkelés, amelybe idegen hatalmak beavatkozhatnak támogatóként vagy irányítóként.”⁷

A nem-állami szereplők megjelenésének gyakorlatilag egyenes következménye a hagyományos hadüzenet–hadműveletek–békekötés logikai láncolat megszűnése. Nyilvánvaló, hogy az ellenséget csak akkor lehet ténylegesen legyőzöttnek tekinteni, ha maga is elismeri a vereség tényét. Erre adnak számtalan, klasszikusnak mondható példát a hadtörténelem véres eseményeit lezáró békeszerződések. Azonban a napjaink fenyegetettségében aktív tényezőként fellépő, a vallás vagy akár valamely ideológia hálójába burkolózó fegyveresek, nem ismerik el vereségüket és utánpótlásra, ezáltal a harcuk folytatására számíthatnak. Az ellenállók harcát, illetve ideológiáját fegyverekkel, erőszakkal eddig nem sikerült legyőzni. Ráadásul a vallási hátterű (vagy annak tűnő) háborúk előidézői nem hajlandók a hadviselés alapvető szabályainak betartására sem. Sok esetben kikényszerítik a lakosság jelentős részének a támogatását.

Ebben a jelenségben az újdonságot elsősorban a globális médiahálózat jelenti, ahol rendkívül gyorsan felkerülhet egy hír a világhálóra, például az Al-Dzsazíra, a CNN, vagy éppen a YouTube jóvoltából. Nem nehéz belátni, hogy a katonai tevékenység széles skálája mellett a propaganda, a médiában vívott küzdelem igen fontos tényezővé vált.

Napjainkban a győzelem nem csupán a felkészült katonai erő alkalmazásán nyugszik. Attól többre, átfogó megközelítésre, és együttműködésre van szükség. A lakosság megnyerése nem csupán az ellenség fegyvereseinek felszámolásán, megsemmisítésén keresztül valósulhat meg. Annak fontos részét képezi az adott térség gazdasági fejlesztésének beindítása, az összeütközés, a küzdelem okainak megszüntetése.

Lényeges még azt is megemlíteni, hogy a negyedik generációs háború fegyveres összecsapásai, eseményei jellemzően kisebb területre összpontosulnak, mint a hagyományos, tömeghadseregek alkalmazására épülő hadviselés tipikus műveletei, ott azonban az élet minden területére kiterjednek. A negyedik generációs hadviselés műveletei, tevékenységei térben és időben erősen behatárolt területen vannak jelen, ugyanakkor annak hatásai a nem kinetikus tényezők (médiakampány, információs műveletek, lélektani műveletek) révén megsokszorozódnak.⁸

A Magyar Honvédség hadműveleti követelményeinek meghatározása napjaink kihívásai tükrében

Napjaink kihívásaival számos tanulmány foglalkozik. A kihívások egyike a világméretű *fegyverkereskedelem*, és ahhoz kapcsolódó további kockázati tényezők. Egy másik a *szervezett bűnözés*. Fontos további veszélyforrások fakadnak a *kábítószeres fogyasztásának elterjedéséből*, a *pénzmosásból*, a *tömeges és ellenőrizetlen migrációból*. A szárazföldön és

7 Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – A negyedik generáció, Hadtudományi Szemle, 2009/02. p. 11.

vízen érkező kihívások mellett az világúrból és a kibertérből komoly veszélyek fenyegetnek.⁹ Súlyosbítja a helyzetet a nemzetközi méretű terrorizmus.

A tapasztalatok alapján egyes incidensek sokszor előzetes figyelmeztető jelek nélkül, rövid időn belül, nagy intenzitással kezdődnek.¹⁰ Gyakorta figyelhetjük meg, hogy ezek a jelenségek térben és időben összehangoltan jelentkeznek és az erők megosztására kényszerítik a beavatkozókat.

Ezeknek az akcióknak az elkövetői jellemzően nem a klasszikus értelemben értelmezhető katonák. Olyan harcosok, akik a nemzetközi hadijogi egyezményeket nem tartják tiszteletben, sokszor nem is ismerik azokat.¹¹ Viselkedésük, ruházatuk alapján hovatarozásuk nehezen azonosítható be.

Magyarországnak az előbbieken jelzett kihívások kezelésére kell készen állnia. A Magyar Honvédségben napjainkban kiemelt figyelmet fordítanak a különleges műveleti képességekkel jellemezhető alakulatok fejlesztésére. A fenyegetésekre adott válaszlépések egyike a pilóta nélküli repülőgépek (Skylark II, NEMERE XR-01 stb.) által biztosított felderítő képesség fejlesztése. Régóta várt képességgel gyarapodott a honvédség, ezáltal hazánk biztonsága, amikor 2016. március 1-jén megalakult az MH Katonai Rendészeti Központ. Az ott szolgálatot teljesítők értékes munkájára nem csupán hazai környezetben, de a szövetségi műveletekben is igény mutatkozik. Nemzetközi kötelékekben már eddig is kiválóan bizonyítottak a honvédség harcászati hírszerző (Human Intelligence – HUMINT) alegységei. Tekintettel a korunk kihívására, nagy lendületet kapott az önkéntes tartalékos rendszer fejlesztése. A migrációs válság kezelésére, a határ menti és a jelenleg végrehajtás alatt levő Közös Akarat feladatban kiemelten számítunk a bevonuló tartalékosok munkájára. Az orosz–ukrán fegyveres konfliktus rávilágított arra, hogy mennyire fontossá vált a Szövetség tagállamai biztonsága szempontjából a NATO Erőket Integráló Elem (NATO Force Integration Unit) szervezeteinek megalakítása, a befogadó nemzeti támogatás katonai feladataira történő felkészülés és kapcsolódó képességek megteremtésére.¹²

A kihívásokra adott válaszok sorába illeszkedik a Magyar Honvédség műveleti vezetési rendszerének újragondolása és a kor követelményeinek megfelelő átalakítása. Az általános műveleti támogató képességek között fontos helyet foglalnak el a felderítő, a civil–katonai együttműködési (CIMIC) és a lélektani műveleti (PSYOPS) támogató rendszerek, a vezetés működésének híradó és informatikai biztosítása, a katonai egészségügy rendszerével, illetve a különleges műveleti erőkkel szemben megfogalmazott elvárások érvényre juttatása.

8 Deák János: Háború és hadsereg a 21. században, különös tekintettel a Magyar Honvédség jövőképe. 2013. http://mhtt.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus_2/2013_e_2_Deak_Janos.pdf

9 Resperger István: Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése. *Hadtudomány*, 2016. évi elektronikus lapszám. p. 46.

10 Deák János: Háború és hadsereg a 21. században, különös tekintettel a Magyar Honvédség jövőképe. 2013. http://mhtt.eu/hadtudomany/2013/2013_elektronikus_2/2013_e_2_Deak_Janos.pdf

11 Bordás Mária: Az aszimmetrikus hadviselés nemzetközi jogi kihívásai: a háború joga, az emberi jogok, és a büntetőjogi eszközök, *Hadtudomány*, 2015./1–2. p. 125–129.

12 55/2010. (III. 11.) Korm. rendelet a befogadó nemzeti támogatás részletes kormányzati feladatairól.

A szárazföldi erők képességeihez közvetlenül kapcsolódva kiemelhetjük, hogy azoknak a terrorfenyegetettség emelkedése esetén – együttműködve a rendvédelmi szervekkel – képesnek kell lenniük a terrorelhárítás feladataiban történő részvétellel. Természetesen a légi erők képességei között is megjelenik a terrorizmus elleni harcban történő részvételre vonatkozó követelmény.

A felsoroltak jelentős részét magában foglalja a *Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program*, aminek a célja tömören megfogalmazva, hogy a Magyar Honvédség 2026-ra a térség egyik legmeghatározóbb haderőjévé váljon.¹³

Közismert tény, hogy a magyar katonák a nemzetközi katonai feladatokban általában kiválóan helytállnak. Ennek magyarázata, hogy a Magyar Honvédség a képzés-felkészítés folyamán különös figyelmet fordít a nemzetközi missziókban elvárt képességek fejlesztésére. Megjegyzendő, hogy ezek hazai alkalmazásának azonban jogi korlátai vannak. A PSYOPS esetében például annak a nálunk is bevezetett NATO szabványosítási elv szerint hazai alkalmazása – legalább is annak komplexitásában – nem lehetséges. A másik példa: a magyar KFOR- és az EUFOR-missziók harcászati feladatokban érintett alegységei országhatárainkon túli tömegkezelési feladatokban történő alkalmazásra is felkészülnek. E képesség honi alkalmazásának, szinten tartásának azonban jogi korlátai vannak.

A Magyar Honvédség képességeinek és alkalmazásának jogszabályi feltételeit az Alaptörvény, a Honvédelmi Törvény és annak végrehajtásáról szóló kormányrendeletek határozzák meg. A műveleti követelményeket és az elérendő képességeket a Nemzeti Biztonsági Stratégiával és a Nemzeti Katonai Stratégiával összhangban dolgozták ki. A vonatkozó (többnyire) minősített dokumentumok rögzítik a szövetségi keretek között megvalósuló országvédelemmel és a más NATO-tagországok megsegítésével, tehát a NATO alapokmánya az 5. cikk szerinti kollektív védelem képességével összefüggő elvárásokat. Ugyancsak tartalmazzák a nem 5. cikk szerinti válság-reagáló műveletek, az egyéb védelmi feladatok, valamint a nemzetközi együttműködés keretében elvégzendő további feladatok követelményeit.

A honvédelem ügye szempontjából meghatározó jelentőségű, hogy a kormány az országot érő kihívásokra történő hatékony reagálás érdekében igyekszik megteremteni az össznemzeti összefogás feltételeit. A fenyegetettség nem ismer határokat, nem azonosítható be kizárólagos működési területe sem. Ebből a megfontolásból is nélkülözhetetlen a regionális és a globális együttműködés, illetve arra irányuló törekvés egyfelől országok, másfelől nem kormányzati szervezetek és állami szereplők között.

* * *

A fenyegetettséget felmérve, beazonosítva reagáló, vagy inkább megelőző lépések szükségesek a kihívások és a rossz szándékok negatív hatásainak kezelésére. A negyedik generációs hadviselés igen komoly erőpróbának teszi ki a társadalmakat.

13 1298/2017. (VI. 2.) Korm. határozat a Zrínyi 2026 Honvédelmi és Haderőfejlesztési Program megvalósításáról.

Az eddigi tapasztalatok alapján valószínűsíthető, hogy napjainkban „...a fegyveres konfliktusok száma nem csökken. Ennek valószínűsíthető oka, hogy a konfliktus rendezésében érdekelt hadviselő felek elkészültsége nem adekvát a kihívással. Bár az »ortodox hadviselésel«, tehát megfelelő hagyományos erőkoncentrációval ma is meg lehet nyerni egy-egy ütközetet, de ez nem hozza közelebb a konfliktus megoldását. A következő két-három évtizedben a konfliktusok számának növekedésére és azok növekvő formagazdagságára számíthatunk”¹⁴ – írja Isaszegi János.

Az afganisztáni és az iraki magyar missziós szerepvállalás folyamán megtanulhattuk, hogy az ellenség periodikusan változtatja a harc eljárását, taktikáját. Ennek kezelésére (is) érvényes Szun-Ce útmutatása, miszerint „Ha ismered az ellenséget és ismered magadat, nem kell félned száz csata kimenetelétől sem. Ha ismered magadat, de az ellenséget nem, akkor minden elnyert győzelemhez egy vereséget is el fogsz szenvedni. Ha sem magadat, sem az ellenséget nem ismered, minden csatában alulmaradsz.”¹⁵

Hogy mi várható a jövőtől? Ezekre a kérdésekre nem túl megnyugtató választ olvashatunk ki Isaszegi János egy másik írásában. Eszerint a „...következő 10–30 év a kultúrák háborúja lesz, amelyben számolni kell a megerősödő iszlámmal, a növekvő elszegénnyel, az élettér-háborúkkal, amelyek a vízért, a termőföldért folynak. Mindezek új típusú konfliktusokat generálnak, amelyek kezeléséhez új nemzetbiztonsági stratégiák, új katonai doktrínák szükségesek. Továbbá a professzionálisan kialakított és irreguláris hadviselésre is alkalmassá tett hadsereg, amely jelentős különleges műveleti képességekkel bír és alkalmas a szövetségi keretek közötti műveletekre.”¹⁶

Az ország sikeres megoltalmazása nem csupán pénz kérdése. Meggyőződésünk, hogy képzéssel, fejlesztéssel, a probléma átfogó kezelésével és a tudományos kutatás eredményeinek felhasználásával gondolkodásunkban előbbre jutunk ezen az igen göröngyösnek látszó úton. Nyilvánvaló, hogy kell a korunk eseményeit figyelembevevő tudományos kutatás, az aktuális események tapasztalatainak elemző és értékelő feldolgozása. Ebbe a tevékenységbe mindenképpen indokolt lenne a megfelelő szakmai tapasztalattal rendelkező katonák bevonása, meghívása is. A stratégiai tervezéssel és műveletek vezetésével összefüggésben a HVK Hadműveleti Csoportfőnökség vezetése és a szakállomány egyaránt nyitott a tudományos kutatókkal történő együttműködésre.

14 Isaszegi János: Az aszimmetrikus hadviselés kialakulásának története. Hadtudomány, 2015/1–2. p. 78.

15 Szun Ce: A hadviselés törvényei. (Fordította: Tókei Ferenc) <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm>

16 Isaszegi János: Az aszimmetrikus hadviselés kialakulásának története. Hadtudomány, 2015/1–2. p. 78.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Balog Fatime – Fekete Csanád – Németh András – Németh József Lajos: A hibrid hadviselés különös tekintettel a mobil kommunikációra. *Hadmérnök*, X. évfolyam, 4. szám (2015. december).
- Bordás Mária: Az aszimmetrikus hadviselés nemzetközi jogi kihívásai: a háború joga, az emberi jogok, és a büntetőjogi eszközök. *Hadtudomány*, 2015/1–2., p. 125–129.
- Isaszegi János: Az aszimmetrikus hadviselés kialakulásának története, *Hadtudomány*, 2015/1–2., 76–78. o.
- Kiss Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – A negyedik generáció. *Hadtudományi Szemle*, Budapest, 2009/2., 10–18. o.
- Dr. Kiss Álmos Péter: Háború a nép között, *Esettanulmányok a negyedik generációs hadviselés történetéből*. Budapest, Zrínyi Kiadó, 2016.
- A Kormány 1035/2012. (II. 21.) Korm. határozata Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiájáról.
- Resperger István: Stratégiák és fogalmak háborúja, az aszimmetrikus hadviselés hadtudományi megközelítése. *Hadtudomány*, 2016. évi elektronikus lapszám, p. 37–50.
- Ritecz György – Sallai János: A migráció trendjei, okai és kezelésének lehetőségei 2.0. Budaörs, Hanns Seidel Alapítvány, 2016.
- Ronkovich József: A 21. század hadviselésének néhány főbb jellemzője. *Hadtudomány*, 2009/1–2., p. 57–62.
- Somkuti Bálint: A negyedik generációs hadviselés – az érdekérvényesítés új lehetőségei. Doktori (PhD) értekezés. Budapest, Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola, 2012.
- Szun Ce: A hadviselés törvényei (Szun-ce ping-fa) Fordította: Tőkei Ferenc, <http://mek.oszk.hu/01300/01345/01345.htm>
- The Changing Face of War: into the Fourth Generation by William S. Lind, Col Keith Nightengale, USA, Capt John F. Schmitt, USMC, Col Joseph W. Sutton, USA and, LtCol Gary I. Wilson, USMC, *Marine Corps Gazette*, October 1989.